

ROZVOJ SOCIALISTICKÉHO VEDOMIA A SPOLOČENSKÉ ZÁUJMY

(DISKUSNÝ PRÍSPEVOK K TÉME OTÁZKY ROZVOJA SOCIALISTICKÉHO VEDOMIA)

JÚLIUS STRINKA

Chcel by som sa niekoľkými poznámkami dotknúť najmä jedného aspektu otázky rozvoja socialistického vedomia, aspektu týkajúceho sa zviazanosti procesu formovania a rozvoja socialistického vedomia so spoločenskými záujmami, podmienkami tohto procesu spoločenskými záujmami, jeho modifikácie týmito záujmami.

Tento aspekt pokladám za veľmi dôležitý. Je dosť ťažko možné analyzovať rozvoj socialistického vedomia v odtrhnutosti od sféry spoločenských záujmov, ignorovať fakt, že socialistické spoločenské vedomie vzniká, formuje sa a rozvíja v procese presadzovania sa spoločenských záujmov, v ich zrážkach, v ich vzájomnom protirečivom pôsobení.

Z téz, ktoré sme mali k dispozícii, vzniká dojem, akoby socialistické vedomie bolo niečo homogénne, niečo, čo iba kvantitatívne rastie úmerne k napredovaniu celej socialistickej spoločnosti. Pritom tento rast socialistického vedomia sa chápe ako postupné zanášanie, rozširovanie marxisticko-leninskej ideológie do vedomia nás, ako vštepovanie princípov, ideí vedeckého svetonázoru, komunistickej morálky a pod. masám, čiže ako produkt osvetársko-propagandistickej, pedagogickej činnosti. Vyzerá to, ako keby súhrn toho, čo tvorí obsah socialistického vedomia, bol vopred daný, ako keby vo vzťahu k masám bol niečím vonkajším, niečím, čo sa do nás iba vnáša, k čomu sa masy iba vedú. V tézach sa hovorí: „Hlavné vo formovaní a rozvoji socialistického vedomia — to je vnášanie marxisticko-leninskej teórie do nás.“

Takýto prístup je však zjednodušením problému rozvoja socialistického vedomia.

Takýto výklad by mohol byť prípustný vtedy, keby sme mali na mysli iba etapu pred víťazstvom socialistickej revolúcie alebo tesne po nej. Za kapitalizmu alebo v určitom období po víťazstve socialistickej revolúcie je rozvoj socialistického vedomia naozaj v značnej miere dielom propagandisticko-osvetovej činnosti strany, výsledkom takéhoto „vnášania marxisticko-leninskej ideológie do nás“. Ani v tomto období však formulácia o „vnášaní“ nevystihuje plne povahu tohto procesu.

Ak však máme na mysli realizáciu tohto procesu v podmienkach vybudovanej alebo rozvinutej socialistickej spoločnosti, je vec zložitejšia. Výchovno-osvetová činnosť je prirodzená aj v tejto etape veľmi dôležitá, nie je však ani jediná, ani nie tá hlavná cesta, ktorou sa dosahuje rozvoj socialistického vedomia. Veď v podmienkach vybudovanej alebo rozvinutej socialistickej spoločnosti sa socializmus stal už prirodzeným spôsobom života nás, ich prirodzeným prostredím, idey socializmu už široko prenikli do vedomia nás a predsa sa — bez ohľadu alebo niekedy i navzdory intenzívnej osvetovo-výchovnej činnosti, stretávame s tým, že

sa napr. prechodne zníži aktivita más alebo že sa rozhojnia recidívy buržoáznej morálky, resp. vzniknú nálady určitej ľahostajnosti a pod. Zrejme teda nie v tomto, nie hlavne v tomto je kľúč k intenzívnejšiemu rozvoju socialistického vedomia.

Pochopíť zákonitosť procesu rozvoja socialistického vedomia možno iba na základe pochopenia dialektiky rozvoja socialistickej spoločnosti v jej celku, na základe rozboru dialektickej povahy jej pohybu, jej dialektickej štruktúry.

Marxistická teória po odhalení kultu Stalinovej osobnosti, v procese prekonávania následkov tohto kultu urobila značný pokrok aj v teoretickom rozpracovaní dialektiky vývoja socialistickej spoločnosti, v analýze jej vnútorných protirečení, v odhalení určitých vývojových tendencií atď. Tento pokrok umožnil oveľa hlbší a konkrétnejší prístup k poznaniu rôznych spoločenských javov, umožnil účinnejšie začleniť teoretickú prácu do celkovej riadiacej činnosti strany. Niektoré aspekty tohto hlbšieho pochopenia dialektiky spoločenského vývoja predsa však buď neboli dostatočne zdôraznené, alebo neprešli v dostatočnej miere do vedomia širšieho okruhu teoretických pracovníkov, takže sa neprejavujú v dostatočnej miere pri riešení spoločenskovednej problematiky.

Za podstatný prínos rozpracovania dialektiky vývoja socialistickej spoločnosti možno pokladať predovšetkým to, že bola rozbitá dogmatická predstava o socialistickej spoločnosti ako bezrozpornej, hierarchicky organizovanej štruktúre, pre ktorú je príznačná absolútna, nehybná, vnútorne neprotirečivá jednota strany a ľudu, vodcov a más, úplné a bezvýhradné spoločenstvo záujmov socialistických spoločenských tried, skupín, vrstiev, totožnosť záujmov jednotlivca a spoločnosti, že sa potlačila absurdná myšlienka, že všetka to, čo sa vonkajškovo vymyká z tejto idealizovanej, neskutočnej jednoty, je automaticky nejakým cudzím, nesocialistickým alebo protisocialistickým prvkom, ktorý treba hoci represívne z tejto jednoty vylúčiť. Rozbitie tejto predstavy, vyzdvihnutie myšlienky o vnútorných protirečeniach ako o hybnej sile vývoja socialistickej spoločnosti je teoreticky mimoriadne plodným východiskom pre ďalšie preskúvanie povahy tohto vývoja. V tomto smere sa však zatiaľ urobili iba prvé kroky, hlboké rozpracovanie týchto otázok, také rozpracovanie, ktoré by sa mohlo stať teoretickou platformou účinných praktických opatrení, je marxistická teória ešte stále dlžná.

Rád by som pri tejto príležitosti upozornil na jeden problém, ktorý sa podľa mojej mienky zanedbáva. Je to otázka konkrétnej podoby, konkrétneho pohybu, konkrétneho riešenia vnútorných protirečení socialistickej spoločnosti.

Otázke protirečení sa v poslednom čase venuje značná pozornosť nielen vo filozofii, ale aj v politickej ekonómii a v iných vedách. Žiaľ, analýza pohybu spoločenských protirečení máva obyčajne jeden nedostatok: že táto analýza uviazne obyčajne v abstraktnej rovine a nedostane sa z nej ďalej, nerobia sa z nej závery, ktoré by úlohu riešenia príslušného protirečenia urobili adresnou, ktoré by ju zakotvili v reálnej spoločenskej sile. Vzniká tak dojem, akoby protirečenia socialistickej spoločnosti boli niečím mystickým, ako by sa pohybovali v nejakej platónskej ríši ideí a nie v reálne existujúcej spoločnosti, ktorú tvoria živí, prakticky pôsobiaci, vždy v určitej spoločenskej skupine alebo vrstve začlenení, o realizáciu určitých svojich záujmov usilujúci ľudia.

Nie je to však tak. Protirečenie medzi novým a starým, protirečenie, napr.

medzi starou technikou a možnosťami zaviesť novú techniku, protirečenie medzi potrebami rozvoja poľnohospodárskej výroby a stimulovaním tohto rozvoja a celý rad iných protirečení nie je ničím takým, čo by bolo možné odmyslieť si od konkrétnych živých ľudí, od konkrétnych, prakticky pôsobiacich spoločenských síl, od ich snažení a záujmov. Obidva póly každého z týchto protirečení majú svoj výraz, svojich nositeľov v konkrétnych záujmoch určitých ľudí, určitých mentálne, svojim spoločenským postavením, svojou funkciou v spoločenskej delbe práce, v systéme riadenia spoločnosti alebo ináč spriaznených spoločenských skupín, resp. vrstiev.

Myslím si, že takéto zakotvenie pohybu spoločenských protirečení vo sfére pohybu spoločenských záujmov je jednak z teoretického hľadiska, jednak z hľadiska ich praktického riešenia metodologicky neobyčajne závažné. Pravda, treba tu preskúmať mechanizmus vzniku záujmov, silu ich zotrvačnosti, spôsob, akým sa stávajú stelesnením jedného alebo druhého pólu protirečenia, brzdou alebo stimulom jeho riešenia. To je otázka všestranného teoretického rozpracovania i špeciálnych sociologických výskumov.

Preskúmanie tohto mechanizmu je, podľa mojej mienky, veľmi závažné aj pre praktickú riadiacu činnosť strany a spoločenských orgánov riadenia. Platí to najmä v rozvinutej socialistickej spoločnosti, organizmus ktorej je značne zložitý, má svoje zákonité vzťahy, takže ho čím ďalej tým menej možno účinne ovplyvňovať priamymi direktívnymi zásahmi, ako to ešte bolo možné na nižších stupňoch rozvoja socialistickej spoločnosti. Nerátať tu s týmito zákonitými vzťahmi, s touto objektívnou funkčnou zviazanosťou rôznych javov, s objektívnou silou spoločensky podmienených a zotrvačne pôsobiacich záujmov, ktoré sa uplatňujú pri riešení akéhokoľvek spoločenského problému, by znamenalo zbavovať riadenie jeho praktickej účinnosti, vystavovať ho nebezpečenstvu, že akékoľvek, i najadekvátnejšie uznesenia ostanú iba zbožnými želaniami alebo platonickými výzvami, ktoré narazia na bariéru protikladných záujmov a stratia akúkoľvek praktickú účinnosť.

Stručne povedané: aj v socialistickej spoločnosti treba rozlišovať progresívne a konzervatívne spoločenské sily. Pravda, ťažko možno viesť nejakú deliacu čiaru medzi progresívnou a konzervatívnou časťou spoločnosti. Riešenie každého protirečenia, každej progresívnej úlohy si vyžaduje osobitnú konkrétnu analýzu progresívnych a konzervatívnych spoločenských síl a ich záujmov, tak alebo inak spätých s jej riešením. Avšak toto riešenie nie je možné inak ako tak, že sa riadiace orgány pri presadzovaní progresívnej tendencie cieľavedome oprú práve o progresívne sily, že využijú a podnietia práve ich záujmy, že vyvolajú a podnietia práve aktivitu, aby sa prerazila cesta pokroku, že, na druhej strane, obmedzia sféru pôsobenia konzervatívnych síl, dajú do pohybu také stimuly, ktoré by paralyzovali ich záujmy, ich aktivitu.

Ak sa nakoniec vraciam k pôvodne nastolenej otázke rozvoja socialistickeho vedomia, tak chcem povedať najmä to, že tento rozvoj, toto prehlbovanie socialistickeho vedomia sa v rozvinutej socialistickej spoločnosti nerealizuje *hlavne* vnášaním socialistickej ideológie do vedomia más, ale *hlavne* podnecovaním, stimulovaním iniciatívy a aktivity más k boju za nové, progresívne v spoločnosti, k boju proti konzervatívnemu, dožívajúcemu. V tejto aktívnej účasti más na boji

za nové, progresívne, proti starému a konzervatívne mu sa vlastne vždy obnovuje a omladzuje aj samotná marxisticko-leninská ideológia, v tomto boji sa prehľbuje a upevňuje socialistické vedomie.

Rozvoj socialistického vedomia nemožno teda chápať ako vnútorne neprotirečivý kvantitatívny rast spôsobovaný tým, že sa masám stále vo väčšej miere bude sprostredkovať marxistická ideológia, vopred daná akýmsi súhrnom hotových poučiek a téz, že sa im v rôznych formách školenia, propagandistickou a osvetovou činnosťou stále vo väčšej miere budú vštepovať princípy a idey komunistického svetonázoru, komunistickej morálky atď., ale ako proces, realizovaný vlastnou aktivitou mas, ich bojom proti všetkému, čo brzdí rozvoj socializmu alebo ho kompromituje, stimulovaním ich aktivity, a teda aj ich záujmov spätých s rozvíjaním progresívnych tendencií spoločenského rozvoja. Rozvoj socialistického vedomia je teda v podstate realizovaním leninského princípu výchovy mas na základe ich vlastných skúseností, na základe ich vlastnej praktickej, pretvárajúcej činnosti.